

Geloof beïnvloedt het denken

Filosofoe en dichteres Renée van Riessen stort zich per 1 januari op de relatie tussen het christelijk geloof en de filosofie. „Die is relevant, en niet alleen voor christenen.”

INTERVIEW

Marc van Dijk

Renée van Riessen wordt de eerste vrouw in een lijn van mannelijke protestantse filosofen. De jubilerende organisatie die haar per 1 januari benoemt heet sinds vorig jaar 'Stichting voor Christelijke Filosofie'. Dat klinkt frisser en minder dogmatisch dan het oude 'Stichting voor Reformatorische Wijsbegeerte'. Al werd die naam tot nu toe nog niet helemaal door-gestreept, dat zou te veel afstand suggereren tot de oprichters, de VU-filosofen D.H.Th. Vollenhoven en H. Dooyeweerd. Die laatste is volgens sommigen de belangrijkste Nederlandse filosoof van de twintigste eeuw.

Van Riessen (1954) schreef onder meer over de joodse denker Emmanuel Levinas, is universitair docent filosofie aan de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen, en schrijft gedichten. Ze publiceerde vier poëziebundels.

U gaat zich in Leiden bezighouden met christelijke filosofie. Waarom zou filosofie zich moeten beperken tot het christelijke?

„Dat hoeft niet, en dat zou ook helemaal niet wenselijk zijn. Maar ik ben benoemd op een bijzondere leerstoel, met een bijzondere opdracht. Die opdracht luidt: het doordenken van de relatie tussen het christelijke geloof en de filosofie.

„Net als in de joodse en de islamitische filosofie gaat het in de christelij-

ke filosofie om mensen die een bepaalde levensbeschouwing hebben, en die tegelijkertijd filosoferen. Die levensbeschouwelijke inzichten hebben als voorfilosofische ervaringen effect op je denken.”

Voorfilosofische ervaringen?

„Ervaringen spelen mee in je wijze van filosoferen. Als levenskunstfilosoof Joep Dohmen beschrijft hoe hij naar de Mediamarkt gaat en daar tot zijn ontzetting geconfronteerd wordt met brutaliteit, gebruikt hij zo'n ervaring voor zijn denken. Want waar komt die ontzetting vandaan?

„Christenen lezen de Bijbel. Dat is voor hen een belangrijk boek, waarin de zin en het geheim van het leven besloten ligt. Uit dat boek nemen zij bepaalde noties mee, zoals het idee van de schepping. Dat roept vragen op: wat zegt het dat ik als gelovige beaam dat de wereld een geschapen werkelijkheid is, terwijl de wetenschap mij zegt dat ik die notie los moet laten?”

En?

„Daar zouden we lang over kunnen praten. Het is ingewikkelder dan simpelweg een keuze maken tussen wetenschap en scheppingsverhaal. Voor de totale ervaring van je mens-zijn als christen is het van belang om stil te staan bij de betekenis van geschapen zijn, bij de ervaring van de werkelijkheid als een geschenk.

„De filosofie stelt vragen en door-denkt allerlei zaken kritisch, maar in de praktijk zijn bepaalde beslissingen vaak al genomen voor we

beginnen te filosoferen. In de filosofie van de moderne tijd keert bijvoorbeeld steeds de vraag terug of de hele werkelijkheid een product is van mijn verbeelding.

„Het punt is nu dat de filosofie onmogelijk kan uitmaken of dit zo is. Eén kenmerk van christelijke filosofie is dat ze dit probleem benoemt en zich vervolgens beroept op de voorfilosofische ervaring van de werkelijkheid als gave. Christelijke filosofie denkt na over de werkelijkheid vanuit de ervaring dat er iets aan ons voorafgaat, iets dat anders is dan menselijke vrijheid en scheppingsdrang. Die laatste zijn wel belangrijk, maar worden beschouwd als een antwoord op de gave van God – metaforisch gesproken, want je kunt hierover niet anders dan metaforisch spreken.”

Is dat ook relevant voor ongelovigen?

„Zeker. Al was het maar omdat iedereen die ervaring van de werkelijkheid als geschenk wel herkent. Denk aan de reacties van mensen op de geboorte van hun kind of kleinkind.

„Daarnaast: er zijn veel verschillende vormen van christelijk filosoferen. Kun je de filosofie van Kant of van Hegel begrijpen zonder de context van het christelijk geloof waar ze beide als persoon door gestempeld zijn? Ik denk van niet, en dat onderstreept de algemene relevantie van de christelijke filosofie.

„Bovendien zijn er momenteel ook filosofen die zich atheïstisch noemen, en zich toch volop bezighouden met bijbelse of religieuze bronnen. Denk aan de Franse filosoof Alain Badiou. Hij bestudeert het denken van de apostel Paulus, omdat hij op zoek is naar een nieuw universalisme, als antwoord op het postmoderne relativisme. Of de Italiaanse filosoof Gianni Vattimo. Hij ziet de kern van het christelijke evangelie weerspiegeld in het verloop van de westerse cultuurgeschiedenis. Hij laat zien dat we tegenwoordig meer op naastenliefde en verbondenheid gericht zijn dan op het vaststellen van onomstotelijke waarheid. Of hij gelijk heeft weet ik niet, maar hieruit blijkt dat denken over de verhouding tussen christelijk geloof en filosofie niet alleen relevant is voor christenen.”

Waarin komt uw verwantschap met de school van Dooyeweerd en Vollenhoven tot uitdrukking?

„In het besef dat de geschapen werkelijkheid aan ons voorafgaat, en dat die een pluriform karakter heeft. Dat is één van de sterkste stellingen van Dooyeweerd. En die deelt hij met iemand als Levinas. Het gelovige perspectief op de werkelijkheid, het christelijke, maar ook het joodse, brengt die zin voor pluriformiteit met zich mee.

„De werkelijkheid bevat allerlei normatieve samenhangen, die op verschillende manieren een beroep op ons doen. De reformatorische wijsbegeerte rafelt die verbanden en

Renée van Riessen: „Kun je de filosofie van Kant of van Hegel begrijpen zonder de context van het christelijk geloof waar ze beiden als persoon door gestempeld zijn? Ik denk van niet.” FOTO HERMAN ENGBERS

de bijbehorende wetskringen uiteen. Dan blijkt de normativiteit van het gezin bijvoorbeeld een andere te zijn dan die van de staat. Het belang van het gezin mag dus niet herleid worden tot het belang van de samenleving als geheel. Dan ben je de staat aan het verabsoluteren, stellen zowel Levinas als Dooyeweerd.”

Dooyeweerd hield niet van de verheffing van één perspectief tot het enig ware?

„Hij was er alert op wanneer één bepaald gezichtspunt verabsoluteerd werd en alle andere mogelijke perspectieven ging domineren. Tegen-

woordig is het economische perspectief nogal bepalend. Zelfs onderwijs beoordelen we vooral op rendement en efficiency. Studenten zijn dan ineens klanten, die een product afnemen en docenten zijn leveranciers van diploma's.”

En dat klopt niet?

„Student en docent worden in deze visie miskend in wat ze werkelijk doen. Als u bij mij komt studeren, komt u toch geen kennis kopen? U wilt vorming en u vraagt van mij als docent betrokkenheid bij wat ik overdraag. Als je dat samenvat als een economische transactie, raak je

het eigene van onderwijs kwijt.”

Schuilt dat eigene in de 'voorfilosofische ervaring'?

„Als een staat probeert het gezin te beheersen, of een onderwijsmanager zich al te economisch opstelt, komt iets in ons in verzet. Dooyeweerd vraagt zich af waaraan dat eigene te herkennen is. Hebben het gezin en de docent misschien een eigen roeping? Een roeping die niet te herleiden valt tot louter economie? Heel specifieke en praktisch te benutten vragen van de klassieke reformatorische wijsbegeerte, die ik in mijn colleges zeker aan de orde wil stellen.”

Dirk Hendrik Vollenhoven en Herman Dooyeweerd

De Stichting voor Christelijke Filosofie vierde gisteren haar 75-jarig bestaan, met een symposium aan de Vrije Universiteit. Thema was: 'Be Connected! Tussen verleden en toekomst, tussen calvinisme en post-modernisme.' De Vereniging en Stichting voor Reformatorische Wijsbegeerte willen de christelijke filosofie uitdragen en verder ontwikkelen. Beide organisaties vinden hun oorsprong in de calvinistisch-protestantse traditie. Aan deze traditie zijn twee na-

men onlosmakelijk verbonden: Dirk Hendrik Vollenhoven en Herman Dooyeweerd. Beide filosofen waren vanaf 1926 hoogleraar aan de VU te Amsterdam. Hun filosofie heeft school gemaakt in Nederland en daarbuiten. De in 1935 opgerichte Vereniging vormde daarvan het startpunt. In later jaren is de Stichting opgericht, het wetenschappelijk kenniscentrum te Soest. In 1994 stelde de verklaard atheïstische filosoof Paul Cliteur, destijds voorzitter van het Humanistisch

Verbond: „Herman Dooyeweerd is de grootste Nederlandse filosoof van de twintigste eeuw. Te groot eigenlijk voor de vaderlandse wijze van filosofiebeoefening. En zijn leer van de rechtsstaat is superieur aan wat men in de handboeken van het Nederlandse staatsrecht aantreft.” Cliteur zag in het werk van de calvinist Dooyeweerd een basis voor de moderne samenleving. „Hij doet recht aan de variëteit in de werkelijkheid. Dooyeweerd is een filosoof van de pluriformiteit.”